

УДК 069.8(477.82)"1991/2016"

Любомир Більо
(Луцьк)

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА МУЗЕЇВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано форми науково-дослідницької роботи музеїв Волинської області впродовж 1991–2016 років. Звернено увагу на результати експедиційної роботи музеїв, вивчення їх співробітниками музейних збірок, проведення наукових конференцій, підготовку та видання наукових праць. Охарактеризовано нові напрями дослідницької діяльності музеїв – вивчення музейної аудиторії, проблеми вдосконалення науково-дослідницької роботи в музеях області.

Ключові слова: експедиція, музей, музейний предмет, науково-дослідницька робота, музейна соціологія, Волинська область.

В статье проанализированы формы научно-исследовательской работы музеев Волынской области в течение 1991–2016 годов. Обращено внимание на результаты экспедиционной работы музеев, изучение их сотрудниками музейных собраний, проведение научных конференций, подготовку и издание научных работ. Охарактеризованы новые направления исследовательской деятельности музеев – изучение музейной аудитории, проблемы совершенствования научно-исследовательской работы в музеях области.

Ключевые слова: экспедиция, музей, музейный предмет, научно-исследовательская работа, музейная социология, Волынская область.

The article analyses forms of research work of Volyn Region museums through 1991 to 2016. An attention is paid to results of museums' expeditionary work and examination of museum collections by museums' employees, as well as to holding scientific conferences, and preparation and publication of scientific papers. The author characterizes new trends of museums' research work, namely, the studying of museum audience, and issues of improving research work at the Region's museums.

Keywords: expedition, museum, museum object, research work, museum sociology, Volyn Region.

Період українського державотворення став для музею як науково-дослідного закладу важливим етапом змін та розвитку. Звернення вітчизняних музейників до теоретичних розробок та практичного досвіду зарубіжних учених, відмова від радянських принципів організації музейної справи дозволили музеям започаткувати трансформаційні процеси в усіх напрямках реалізації їхньої наукової діяльності. Подальший поступ у музейній сфері вимагає аналізу вже зробленого як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Це стосується, зокрема, вивчення нових тенденцій у науково-дослідницькій роботі музейних установ Волинської області. Необхідність такої розвідки актуалізується недостатністю розробки цієї проблеми у вітчизняній історіографії.

Вивченням науково-дослідницької роботи музейних закладів України, її основних напрямів й особливостей займалися В. Єрпулова [8], В. Нестеренко [31], В. Рожко [33] та ін. На регіональному

рівні до окремих аспектів науково-дослідницької роботи музеїв Волинської області у своїх публікаціях зверталися А. Силюк [34], Є. Ковальчук [19; 20], В. Надольська [30].

Акцентуючи увагу на недостатньому висвітленні питання у вітчизняних дослідженнях, автор поставив за мету простежити принципи організації науково-дослідницької роботи музеїв Волинської області в 1991–2016 роках та охарактеризувати основні засади наукової діяльності музеїв краю протягом останніх десятиріч.

Науково-дослідницька робота складає основу музейної діяльності. Вона проводиться в широкому діапазоні та поєднує в собі різноманітні форми роботи. Це, зокрема, наукове комплектування фондів, наукова організація дослідження, обліку, збереження, консервації та реставрації музейних колекцій [31].

У ході комплектування фондів музейні працівники здійснюють пошук предметів музейного значення. Одним зі шляхів поповнення музейних збірок є експедиційна

робота, під час якої вивчають і фіксують певні факти та явища, виявляють предмети музейного значення, що дозволяє розширювати джерельну базу науки, отримувати нові знання.

Активну експедиційну роботу в останні десятиріччя проводять і музейні заклади Волинської області. Станом на 1 січня 2016 року музейна мережа Волині нараховувала 17 комунальних (державних) музеїв, 84 музейні заклади на громадських засадах, 6 з яких носять звання «Народний музей», 179 музейних закладів системи освіти, 33 з яких мають почесне звання «Зразковий».

Головним музейним осередком області є Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ). Це найбільший з нині діючих музеїв Волині. Упродовж досліджуваного періоду науковими співробітниками ВКМ було організовано ряд експедицій та розвідок. Серед них археологічні, етнографічні, історико-мистецькі та історико-краєзнавчі дослідження. Це одноденні експедиційні виїзди в села області. Періодично проводяться наукові експедиції ВКМ з метою обстеження мистецьких пам'яток у церквах Волині [5, арк. 9]. Під час польових досліджень музейні співробітники проводять роботу з пошуку та зібрання предметів традиційної культури місцевого населення, пам'яток історії та культури краю, здійснюють обстеження нерухомих об'єктів, поповнюючи фонди музею оригінальними музейними предметами. Окрім самостійних розвідок, ВКМ проводить польові дослідження спільно з іншими установами та організаціями.

Протягом досліджуваного періоду музейні експедиції здійснювалися ВКМ спільно з обласною організацією Товариства охорони пам'яток історії та культури – «Шляхами П. П. Чубинського на Волині» (вивчення традиційної матеріальної та духовної культури населення, 1991 р.) [3, арк. 5]; Любомльським (археологічна експедиція, 1996 р.) [4, арк. 6], Маневицьким музеями (комплексна експедиція, 2001) [6, арк. 12] краєзнавчими музеями; відділом з питань охорони культурної спадщини управління культури облдержадміністрації (розвідки 2004 р. з обстеження культових споруд області) [9, арк. 22]; Замосцьким музеєм (Республіка Польща) за підтримки Регіонального осередку досліджень і документування

пам'яток у Любліні (обстеження архітектурних пам'яток Волинської й Львівської областей та Люблінського воєводства, 2005 р.) [10, арк. 11]; кафедрою документознавства й музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (етнографічні експедиції, 2008–2014 рр.) та іншими науководослідними установами [19, с. 151].

Експедиційні розвідки щорічно здійснюють і районні комунальні та громадські музеї Волині. Їх польова робота тісно пов'язана з профілем та тематикою фондової збірки. Такі дослідження орієнтовані на вивчення археологічних об'єктів (працівники Володимир-Волинського історичного музею у 2009 р. брали участь в історико-краєзнавчих експедиціях – «Вивчення та обстеження городища XII–XVI ст.», «Огляд лінії оборони – укріплення 1941 рік», «Села Кречів і Литовеж – археологічні пам'ятки Старої Волині» тощо [26, арк. 8]), звичаїв і традицій місцевого населення, культурної та історичної спадщини (Маневицький краєзнавчий музей, 2008 р.) [25, арк. 6]. Співробітники Рокинівського музею історії сільського господарства Волині – скансену – у 2015 році провели науково-етнографічну експедицію в с. Скреготівка Ківерцівського району, де обстежили унікальну дерев'яну хату середини XX ст. Під час реалізації Регіональної програми з охорони й збереження культурної спадщини Волинської області заплановано її перевезення та розміщення в експозиції просто неба [28, арк. 10].

Наукова експедиція з метою виявлення та перевірки стану збереження пам'яток мистецтва в культових спорудах Камінь-Каширського району у 2002 році була організована працівниками районного краєзнавчого музею [22, арк. 4].

З метою дослідження історії бойових дій на території Волинського краю працівники Рожищенського народного краєзнавчого музею протягом 2001 року проводили пошукові роботи з вивчення пам'яток археології, братських могил та поховань періоду Першої та Другої світових воєн [21, арк. 8].

Наукові співробітники Любомльського краєзнавчого музею у 2005 році брали участь в експедиції, організованій з метою ексгумації рештків червоноармійців, які загинули у 1941 році біля с. Римачі; також співпрацювали з німецькою групою

«Фольксбунд» задля виявлення та екстимації рештків німецьких військових, які загинули в роки Другої світової війни в селах Олеськ і Ладинь [23, арк. 2].

З метою виявлення матеріалів, пов'язаних із діяльністю в районі різних військових формувань під час Другої світової війни, науковці Ківерцівського краєзнавчого музею у 2014 році провели експедиційні розвідки в с. Берестяне [27, арк. 4].

У 2007 році працівниками Іваничівського історичного музею були започатковані пошукові роботи зі збору матеріалів про жителів району, які зазнали політичних репресій [24, арк. 3] тощо.

Зібрані під час експедицій матеріали поповнюють фонди музеїв, стають об'єктами наукових досліджень, використовуються в експозиціях та для створення нових виставок.

Дослідження музейних колекцій є необхідною умовою їх включення в науковий обіг. У ході джерелознавчого аналізу музейних предметів науковці отримують нову інформацію, яка може бути використана профільною наукою для більш повного розуміння відповідних явищ, тенденцій, закономірностей. Так, у 1990-х роках співробітниками ВКМ проведено наукове дослідження Качинського скарбу, випадково виявленого в 1961 році в с. Качин Камінь-Каширського району під час копання силосної ями. Віднайдені срібні та металеві елементи кінської зброї – один з найбільших таких скарбів. Він є важливим свідченням активної міжнародної торгівлі у Волинському краю в часи пізньої античності [18]. В останні десятиріччя Музеєм волинської ікони здійснено ґрунтовне дослідження та реставрацію Холмської Чудотворної ікони Богородиці – унікальної пам'ятки константинопольського письма XI ст., найдавнішої ікони в Україні [29].

Важливим напрямом наукової діяльності музейних закладів є дослідження життєписів видатних діячів Волинського краю, що дозволяє з'ясувати роль особистості в українській та регіональній історії. Протягом досліджуваного періоду науковці ВКМ вивчали біографічні матеріали родин Косачів та Липинських. Нові факти з життя їх представників доповнили експозицію Колодяжненського меморіального музею Лесі Українки, їх покладено в основу відкритого 2011 року Затурців-

ського меморіального музею В'ячеслава Липинського. Велику пошукову роботу з дослідження творчого шляху композитора І. Стравінського провели співробітники ВКМ О. Огнева та О. Ощуркевич. Результати їх роботи дозволили у 2013 році здійснити реекспозицію Устилузького народного музею-садиби І. Стравінського [35].

З метою ґрунтовнішого вивчення власних збірок музейні працівники області проводять дослідницьку роботу в наукових центрах, архівах та бібліотеках України, Польщі, Білорусі [28, арк. 12].

Серед результатів різноматематичних наукових досліджень співробітників музеїв Волинської області є наукові публікації, виступи на конференціях, семінарах, круглих столах тощо. Проблематика таких розвідок зазвичай тісно пов'язана з профілем музею й ґрунтується на вивченні музейних фондів.

Протягом досліджуваного періоду ВКМ самостійно та спільно з іншими науковими установами й товариствами підготував і провів понад 150 міжнародних, всеукраїнських та обласних наукових конференцій. Серед них: «Волинський музей. Історія і сучасність», «Леся Українка та родина Косачів в контексті української та світової культури», «Волинська ікона: дослідження та реставрація», Волинська обласна науково-етнографічна конференція, Волинська науково-практична конференція «Музейна педагогіка. Теорія й практика», а також щорічні обласні конференції, присвячені археологічній, етнографічній та історико-культурній спадщині окремих районів області. За матеріалами цих конференцій видаються наукові збірники [15, с. 176].

Районні музейні заклади Волинської області також беруть активну участь в організації міжнародних, всеукраїнських, обласних наукових та краєзнавчих конференцій. Протягом досліджуваного періоду ними спільно з ВКМ та Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, за підтримки місцевих органів влади, організовано й проведено понад 50 наукових зібрань у рамках загальної теми «Минуле й сучасне Волині та Полісся». Тематика конференцій спрямована на дослідження актуальних питань регіональної історії та краєзнавства. Матеріали конференцій надруковані окремими науковими збірниками [16, с. 181].

Важливим результатом науково-дослідницької роботи працівників музейних закладів є написання та друк наукових і науково-популярних видань. Серед них – започаткований у 2010 році ВКМ спільно з кафедрою документознавства й музейної справи Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки науковий збірник «Волинський музейний вісник». Перший випуск збірника вмістив 52 нормативно-правові акти й інструктивні документи, які регулюють діяльність музейних закладів, переміщення культурних цінностей через митний контроль та їх експертизу, антикварну торгівлю. Протягом досліджуваного періоду видано вісім випусків «Волинського музейного вісника», публікації яких присвячені історії музейної справи на Волині та в Україні, аналізу новітніх музейних практик [2, с. 2].

Щорічно, починаючи з 1991 року, ВКМ видає «Календар знаменних і пам'ятних дат Волині». До нього відбирають матеріали про визначні історичні події, факти з громадсько-політичного й культурного життя області, відомості про видатних уродженців краю та знаних діячів, життя й діяльність яких були тісно пов'язані з Волинню [17, с. 3].

У 2002 році окремою книгою ВКМ опублікував дослідження наукового співробітника відділу етнографії та народних промислів О. Ошуркевича. До книги «Лірницькі пісні з Полісся. Матеріали до вивчення лірницької традиції» ввійшли записи зібраних ним пісень, спогадів про лірників та лірницьку традицію, словник (жаргонізмів) сліпців-музикантів тощо [32, с. 1].

Результатом комплексного дослідження збірки сакрального мистецтва з колекції ВКМ стала монографія «Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012)» заступника директора ВКМ з наукової роботи Є. Ковальчук. У книзі охарактеризовано зміст і структуру фонду сакрального мистецтва, визначено й обґрунтовано етапи, шляхи, форми та напрями роботи з його комплектування. Окреслено внесок у формування фонду видатних діячів української культури, зокрема доктора мистецтвознавства П. Жолтовського. Уперше у вітчизняній історіографії запропоновано наукову реконструкцію

процесу формування фонду сакрального мистецтва в збірці регіонального музею як невід'ємної частини Музейного фонду України [20, с. 2].

Аналіз наукових видань працівників музеїв Волинської області дозволяє простежити тісний взаємозв'язок дослідницької роботи музею із загальними напрямами наукового пошуку в галузі профільних дисциплін. Першочерговими для музеїв є теми, пов'язані з вивченням музейних предметів і середовища їх побутування, а також проблеми, які стосуються максимально тривалого збереження й ефективного використання зібраних матеріалів [36, с. 361].

З метою ґрунтовного дослідження окремих аспектів музеєзнавства та історичної науки музейні працівники працюють над підготовкою кандидатських дисертацій. Протягом досліджуваного періоду ступінь кандидата історичних наук отримали п'ять співробітників ВКМ. Над написанням дисертаційних робіт працюють директор Торчинського народного історико-краєзнавчого музею ім. Г. Гуртового О. Мельник та директор Нововолинського народного історичного музею І. Костюк.

Сьогодення потребує від музею нових підходів до вдосконалення науково-дослідницької роботи. У музеї з'явилися нові теми дослідження. Вони тісно пов'язані з формами й методами комунікації між відвідувачем та музейним предметом.

Музейну аудиторію, її ціннісні орієнтації та духовні потреби вивчає музейна соціологія. Перше соціологічне дослідження ВКМ було проведено співробітниками науково-освітнього відділу у 2016 році. Для цього розробили розгорнуту анкету «Музей та відвідувач» із тестовими й обширними запитаннями. Основним завданням було дослідити музейну аудиторію (вік, стать, рід занять) та побажання й пропозиції відвідувачів музею щодо удосконалення його роботи. Узагальнення зібраних матеріалів дозволить сформулювати конкретні рекомендації для покращення експозиційно-виставкової та культурно-освітньої роботи музею.

Новітня науково-дослідницька діяльність ВКМ також спрямована на створення перспективних планів розвитку музею, розрахованих на тривалий період. Робота за таким планом забезпечує послідовність та логічний зв'язок у дослідженнях, пере-

шкоджає необґрунтованій зміні тематики окремих співробітників і загалом сприяє розвитку професійної кваліфікації наукового колективу [36, с. 361]. На жаль, станом на 2016 рік жоден музей у Волинській області не мав розробленого поетапного плану власного розвитку. Це перешкоджає прогнозованому розвитку музеїв та поетапному вдосконаленню всіх форм їхньої наукової роботи.

Таким чином, науково-дослідницька робота є важливим складником діяльності всіх музеїв Волинської області. Співробітники музейних закладів краю проводять наукові дослідження, шукаючи й вивчаючи предмети музейного значення. Із цією метою музейні осередки самостійно і спільно з іншими установами організовують наукові експедиції та розвідки. Результати досліджень музейних співробітників уводяться в науковий обіг через публікації, виступи на конференціях, круглих столах та семінарах.

Джерела та література

1. *Бондаренко Г.* Історико-краєзнавча діяльність установ та організацій освіти, науки, культури Волинської області (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) / Г. Бондаренко // Волинський музейний вісник / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзнавчий музей ; каф. документознавства і музейної справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2010. – Вип. 2. – С. 97–114.
2. Волинський музейний вісник. Законодавчі нормативні засади діяльності музейних закладів / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзнавчий музей ; каф. документознавства і музейної справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2010. – Вип. 1. – 346 с.
3. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. Р-2083, оп. 1, спр. 458, 17 арк.
4. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 489, 17 арк.
5. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 514, 20 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 529, 26 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 536, 23 арк.
8. *Єрпульова В.* Актуальні аспекти науково-дослідної роботи Харківського історичного музею [Електронний ресурс] // І Сумцовські читання: Конференція, присвячена 75-річчю Музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 1995. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1995/article.html?n=535>.
9. Звіт про роботу ВКМ у 2004 р. // Науковий архів ВКМ.
10. Звіт про роботу ВКМ у 2005 р. // Науковий архів ВКМ.
11. Звіт про роботу ВКМ у 2009 р. // Науковий архів ВКМ.
12. Звіт про роботу ВКМ у 2010 р. // Науковий архів ВКМ.
13. Звіт про роботу ВКМ у 2014 р. // Науковий архів ВКМ.
14. Звіт про роботу ВКМ у 2015 р. // Науковий архів ВКМ.
15. Інформація про діяльність Волинського краєзнавчого музею (2005–2009 рр.) // Волинський музейний вісник / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзнавчий музей ; каф. документознавства і музейної справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2010. – Вип. 2. – С. 176–180.
16. Інформація про діяльність комунальних та громадських музеїв Волинської області станом на 1 травня 2010 року // Волинський музейний вісник / упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзнавчий музей ; каф. документознавства і музейної справи ВНУ ім. Лесі Українки ; упоряд.: А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2010. – Вип. 2. – С. 181–186.
17. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік / упр. культури Волин. ОДА ; Волин. краєзнавчий музей ; Волин. ДО-УНБ ім. Олени Пчілки ; ред.-упоряд.: Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. – Луцьк : Терези, 2016. – 288 с.
18. Качинський скарб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B1.
19. *Ковальчук Є.* Наукові експедиції Волинського краєзнавчого музею (1929–2003) / Євгенія Ковальчук // Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Волинського краєзнавчого музею та 55-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки / Євгенія Ковальчук. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 149–151.
20. *Ковальчук Є.* Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки) : монографія. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 296 с. : іл.

21. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2001 р. // Науковий архів ВКМ.
22. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2002 р. // Науковий архів ВКМ.
23. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2005 р. // Науковий архів ВКМ.
24. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2007 р. // Науковий архів ВКМ.
25. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2008 р. // Науковий архів ВКМ.
26. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2009 р. // Науковий архів ВКМ.
27. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2014 р. // Науковий архів ВКМ.
28. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2015 р. // Науковий архів ВКМ.
29. Музей волинської ікони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volyn-ikona.at.ua/index/0-2>.
30. *Надольська В.* Науково-дослідна робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею / В. Надольська, О. Токарська // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2012. – Вип. 5. – С. 192–197.
31. *Нестеренко В.* Науково-дослідна робота Черкаського обласного краєзнавчого музею [Електронний ресурс] / В. Нестеренко. – 2009. – Режим доступу : <http://museum.dp.ua/article0145-2.html>.
32. *Ошуркевич О. Ф.* Лірницькі пісні з Полісся. Матеріали до вивчення лірницької традиції / О. Ф. Ошуркевич. – Рівне, 2002. – 139 с.
33. *Рожко В.* Проблематика наукової діяльності в музеях [Електронний ресурс] // Музейний простір України. – 2016. – Режим доступу : <http://prostir.museum.ua/post/36607>.
34. *Силюк А.* Історико-краєзнавча діяльність музеїв Волині: стан та тенденції / Анатолій Силюк // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 р. / відп. ред. Г. В. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 30–32.
35. Устилузький народний музей Ігоря Стравінського [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу : http://volyn-museum.com.ua/index/ustiluzkij_narodnij_muzej_igorja_stravinskogo/0-35.
36. *Юрєнева Т. Ю.* Музееведение / Т. Ю. Юрєнева. – Москва : Академический Проект, 2007. – 560 с.

SUMMARY

The article analyses research work of Volyn Region museums during 1991–2016. The author characterizes main forms of the regional museums' research work, namely. the studying of museum collections, as well as biographies of prominent Volyn figures, by museums' employees; the conducting of case and integrated field studies for the purpose of detecting the objects of museum significance; the research work at scientific centres, archives and libraries of Ukraine, Poland, and Belarus; the preparation and carrying out of scientific conferences, workshops, and round work tables; writing and publication of scientific and popular science works. An attention is paid to new trends of museums' research work: the studying of museum audience, the formation of museum development strategies, the issues of research work improvement in museums of the region.

Keywords: expedition, museum, museum object, research work, museum sociology, Volyn Region.